

Juridiska institutionen
Handelshögskolan vid Göteborgs universitet

Juristlinjen
Tillämpade studier 20 poäng
HT 1998

Barnets rättigheter

utifrån barnets rätt att komma till tals

Av: Catarina Carlsson

Handledare: Professor Lotta Westerhäll

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	2
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Syfte och avgränsning	6
1.2 Metod och disposition	6
2 HISTORIK	8
2.1 Allmänt	8
2.2 Barnlagstiftningens utveckling	8
2.3 Konventionernas utveckling	9
3 TALERÄTT OCH RÄTT ATT I ÖVRIGT KOMMA TILL TALS	10
3.1 Allmänt om talerätt	10
3.2 Barnkonventionens artikel 12	10
4 VÅRDNAD OCH UMGÄNGE	12
4.1 Reformarbetet	12
4.2 Vårdnadens innebörd	13
4.3 Vem är Vårdnadshavare?	13
4.4 Umgängesrätt	14
4.5 Samarbetssamtal	15
4.6 Vårdnads- och umgängesavtal	15
5 TALERÄTT I MÅL OM VÅRDNAD OCH UMGÄNGE	15
5.1 Tidigare förslag om talerätt för barn	15
5.2 Talerätt i frågor om vårdnad	17
5.2.1 Föräldrarnas talerätt	17
5.2.2 Socialnämndens talerätt	17
5.2.3 Barnets rätt att komma till tals	17
5.3 Talerätt i frågor om umgänge	18
5.3.1 Föräldrarnas talerätt	18
5.3.2 Socialnämndens talerätt	18
5.3.3 Barnets rätt att komma till tals	18
5.4 Egna kommentarer	19

6 FÖRFARANDET I MÅL OM VÅRDNAD OCH UMGÄNGE	20
6.1 Allmänt om rättegångsbestämmelser i mål om vårdnad och umgänge	20
6.2 Domstolens utredningsskyldighet	20
6.2.1 Skyldigheten att ta hänsyn till barnets vilja	20
6.2.2 Hörande av barnet inför domstolen	21
6.2.3 Barnets vilja i praxis	22
6.3 Interimistiska beslut	23
6.4 Egna kommentarer	24
7 TALERÄTT I MÅL OM VERKSTÄLLIGHET AV AVGÖRANDE OM VÅRDNAD ELLER UMGÄNGE	25
7.1 Allmänt om verkställighet	25
7.2 Talerätt	25
7.2.1 Barnets rätt att komma till tals	25
7.3 Domstolens skyldighet att ta hänsyn till barnets vilja	26
7.4 Barnets vilja i praxis	27
7.5 Egna kommentarer	28
8 TALERÄTT I ANDRA FAMILJERÄTTSLIGA MÅL OCH ÄRENDEN	29
8.1 Faderskap	29
8.2 Underhållsbidrag	30
8.3 Förmyndarskap m m	30
8.4 Adoption	30
8.5 Namn	31
8.6 Egna kommentarer	31
9 TALERÄTT I SOCIALA MÅL	33
9.1 Allmänt	33
9.2 Talerätt	33
9.2.1 Barnets talerätt	34
9.2.2 Barnets rätt att i övrigt komma till tals	34
9.3 Barnets vilja i praxis	35
9.4 Egna kommentarer	36
10 RÄTTEN TILL DELAKTIGHET OCH INFLYTANDE I SAMHÄLLET	37
10.1 Inledning	37

	4
10.2 Ungdomars delaktighet i politiken	37
10.3 Barns och ungdomars delaktighet och inflytande i kommunerna	38
10.4 Elevers rätt till inflytande	40
10.4.1 Allmänt	40
10.4.2 Elevinflytande i skolan	40
10.5 Egna kommentarer	41
11 SAMMANFATTNING, KOMMENTARER OCH SLUTSATSER	42
KÄLLFÖRTECKNING	47

Förkortningar

BO	Barnombudsmannen
BrB	Brottsbalken
BvL	Barnavårdslagen
Ds	Departementspromemoria
f.	Följande sida
ff.	Följande sidor
FB	Föräldrabalken
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta domstolen
JO	Justitieombudsmannen
LR	Länsrätten
LU	Lagutskottet
LVU	Lag (1990:52) om vård av unga
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
RegR	Regeringsrätten
RH	Rättsfall från hovrätterna
RÅ	Regeringsrättens Årsbok
SFS	Svensk författningssamling
SoL	Socialtjänstlagen (1980:620)
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

Föräldrar har länge ansetts ha en naturlig rätt att bestämma över sina barn. Det är först under de senaste årtiondena som barnets ställning i samhället på allvar stärkts genom lagstiftning. Därmed har de kommit att betraktas som självständiga individer med egna rättigheter. Först år 1979 fick vi t ex ett totalt förbud mot att aga barn.

Tillkomsten av FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) tror jag är viktig för den fortsatta utvecklingen på området. Den artikel i Barnkonventionen som framförallt kommit att intressera mig, är den om att barn har en rätt att komma till tals i alla frågor som rör dem (art 12), d v s både i frågor som rör talerätt i domstol och i övriga frågor där barn kan ha en uppfattning. Artikelns innebörd utgör en central del av uppsatsen och tanken med att presentera artikeln redan i inledningen är att man skall ha artikel 12 i åtanke när uppsatsen läses.

Artikel 12

1. Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

2. För detta ändamål skall barnet särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom ställföreträdare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

1.1 Syfte och avgränsning

Syftet med uppsatsen är att beskriva gällande rätt angående de rättsregler som rör barnets rätt att komma till tals, samt undersöka om svensk lagstiftning och praxis, är förenlig med art 12 i Barnkonventionen.

1.2 Metod och disposition

Innehållet i uppsatsen bygger på studier av lagtext, förarbeten, rättsfall, samt doktrin.

Uppsatsen delas in i två delar, första delen behandlar barnets rätt att komma till tals i domstols- och administrativa förfaranden som rör vårdnad, umgänge, verkställighet av avgöranden av vårdnads- och umgänges mål, faderskap, underhållsbidrag, förmynderskap, adoption, namn, samt omhändertagande. Andra delen tar upp barnets rätt att komma till tals i frågor som rör barnets deltagande i samhället, elevers rätt till inflytande och ungdomars delaktighet i politiken, d v s undersöka vad som görs för att öka barnens inflytande i samhällsfrågor som rör dem.

Uppsatsen inleds med en allmän historisk tillbakablick över barnlagstiftningens utveckling, samt kort om aktuella konventioners utveckling (kap 2). I vissa kapitel ges en utförligare redogörelse av respektive områdes utveckling.

De flesta kapitel avslutas med egna kommentarer.

I kapitel 3 behandlas reglerna om talerätt ur ett allmänt perspektiv.

Kapitel 4 tar bl a upp frågor om innebörden av vårdsnaden, samt vem som är vårdnadshavare. Kapitlet behövs som en introduktion till uppsatsens fortsatta framställning om talerätt i vårdnad, umgänge och verkställighet av sådana mål.

Kapitel 5 inleds med en beskrivning av förslag om talerätt för barn, vilka dock inte resulterat i lagstiftning. Därefter behandlas frågan om vem som har talerätt i mål om vårdnad och umgänge.

I kapitel 6 redogörs för förfarandet i mål om vårdnad och umgänge. Frågor som tas upp är bl a domstolens utredningsskyldighet, skyldigheten att ta hänsyn till barnets vilja, samt möjligheten att höra barn inför domstol. Vidare redovisas interimistiska beslut.

Kapitel 7 tar upp frågor om talerätt i mål om verkställighet av avgöranden om vårdnad och umgänge.

Talerätt i mål och ärenden om faderskap, underhållsbidrag, förmynderskap, adoption och namn behandlas i kapitel 8.

Kapitel 9 tar upp frågan, när talerätt i sociala mål föreligger.

Kapitel 10 utgör uppsatsens andra del. Kapitlet behandlar barnets rätt till delaktighet och inflytande i samhället.

Uppsatsen avslutas med sammanfattning, kommentarer och slutsatser i kapitel 11.

2 Historik

2.1 Allmänt

Synen på barn har genomgått stora förändringar under 1900-talet och barnens rättställning har successivt stärkts. Från att ha betraktats som föräldrarnas ägodelar respekteras barnen numera, som individer med egna rättigheter. Att barnens ställning i samhället varit svag är kanske inte förvånande, med tanke på att också kvinnans ställning i samhället varit det. Först under vårt sekel har kvinnans makt i samhället ökat.

Frågor som rör barnet har länge ansetts vara föräldrarnas sak. De förslag om talerätt för barnet i mål som gäller dess egna angelägenheter som lagts fram, har ännu inte på allvar slagit igenom i lagstiftningen. Däremot präglas lagstiftningen av att alla beslut som rör barnet skall utgå från barnets bästa, vilket är i linje med Barnkonventionens artikel 3. Barnets bästa skall alltså enligt konventionen alltid beaktas i alla frågor som rör barn, inte bara de familjerättsliga frågorna.

2.2 Barnlagstiftningens utveckling

I 1734 års lag fanns endast ett fåtal stadganden, som reglerade förhållandet mellan föräldrar och barn. De regler som fanns innebar knappast något egentligt skydd för barnet i personligt hänseende. År 1902 tillkom Sveriges första egentliga barnavårdslag. Lagens främsta syfte var att skydda de särskilt utsatta barnen, d v s de utomäktenskapliga barnen. Skyddet för dessa barn stärktes ytterligare genom 1917- och 1924 års barnavårdslagar, bl a förordnades en barnavårdsman åt varje utomäktenskapligt barn. Barnavårdslagarna syftade också till att barnavårdsnämnderna skulle kunna ingripa genom att omhänderta barn som for illa. I första hand utgick dock lagen från att barnavårdsnämnderna arbetade med förebyggande åtgärder. År 1960 tillkom en ny barnavårdslag. Lagen kom till en del att bygga på 1924 års lag. Beslut om omhändertagande för samhällsvård skulle omedelbart delges den unges vårdnadshavare, samt den unge själv om han fyllt 15 år. Socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) ersatte år 1980 barnavårdslagen. SoL bygger på frivillighet och respekt för den enskildes självbestämmande. LVU tillämpas i de fall vård inte kan genomföras på frivillig väg. Den 1 juli 1990 trädde nya bestämmelser om vård av unga i kraft, men lagens namn ändrades inte.

Föräldrabalken (FB) trädde i kraft den 1 januari år 1950. Balkens innehåll byggde till stor del på redan existerande lagar. Sedan föräldrabalkens tillkomst har ett flertal förändringar vidtagits. I regel har ändringarna medfört att barnets rätt har stärkts. Balken innehåller bl a regler om fastställande av faderskap, om adoption, om vårdnaden om barn, om barnets namn, om underhållsskyldighet, om förmynderskap, god man och förvaltarskap.

Regler som syftar till att skydda och stärka barnets rätt finns även inom andra delar av vår lagstiftning, t ex 6 kap BrB.

2.3 Konventionernas utveckling

Nationernas förbund antog år 1924 en deklaration (Genévedeklarationen), i vilken fem huvudprinciper angående barns skydd och välfärd slogs fast.

FN:s generalförsamling antog år 1959 en deklaration, innehållande 10 principer om barnets rättigheter. Deklarationernas genomslagskraft har dock varit begränsade, eftersom de inte är folkrättsligt bindande utan endast moraliskt bindande.

År 1989 tillkom FN:s konvention om barnets rättigheter. I Sverige trädde Barnkonventionen i kraft den 2 september 1990. Konventionen består av 13 inledande paragrafer (preambeln), samt 54 artiklar. Innehållet i artiklarna utgår från att det är det enskilda barnets rättigheter och behov som skall bli tillgodosedda. Konventionen omfattar alla de områden där barnet kan ha rättigheter, alltså såväl medborgerliga och politiska, som ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

Även den europeiska konventionen beträffande skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) är av betydelse för barnets rättigheter. Denna avser nämligen både vuxnas och barns rättigheter. Sedan den 1 januari 1996 gäller Europakonventionen som svensk lag.¹

---

¹ SFS 1994:1219

3 Talerätt och rätt att i övrigt komma till tals

3.1 Allmänt om talerätt

Alla fysiska personer, även ett nyfött barn kan vara part i en rättegång. Det kallas att man är *partsbehörig*. För att kunna vara part i en viss rättegång, krävs att man har ett av rättsordningen erkänt intresse i den sak som rättegången gäller. Man sägs då ha talerätt. Den som har talerätt kan normalt inleda en process (*initiativrätt*), tillföra uppgifter i processen (*argumentationsrätt*), samt överklaga domstolens avgörande (*överklaganderätt*). Det kan dock vara så att en person, som har talerätt saknar någon av rättigheterna.

Att någon har talerätt i en sak och därmed kan vara part i en rättegång, behöver inte innebära att denne själv får föra sin talan i rättegången. Man sägs då sakna *processbehörighet*. Underåriga barn är inte processbehöriga utan deras talan får istället föras av en *ställföreträdare*, vanligtvis barnets vårdnadshavare. I fall då barnets och vårdnadshavarens intressen är motstridiga, får barnet istället företrädas av en särskilt för ändamålet utsedd god man.

En person som inte själv är part i ett mål kan ändå ha ett intresse av utgången. För att beakta en sådan persons uppfattning finns ibland regler om en rätt att komma till tals.²

3.2 Barnkonventionens artikel 12

Artikel 12 handlar om barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter och att bli hörd och är en av Barnkonventionens grundläggande principer. Detta innebär att artikelns innehåll har betydelse för tolkningen av andra artiklar och för förverkligandet av konventionen som helhet.

Artikel 13 handlar om barnets rätt till yttrandefrihet. Innehållet i artikel 12 tillsammans med innehållet i artikel 13 innebär att barnet skall ses som en samhällsmedborgare, en individ med rätt att själv uttrycka sina åsikter.

Barnets rätt att komma till tals betonas också i en del andra artiklar i konventionen. I text artikel 9, som handlar om de fall då ett barn skiljs från sina föräldrar, står det att alla berörda parter skall få möjlighet att framföra sina synpunkter. I artikel 21, som handlar om adoption, anges att berörda personer skall ha givit sitt fulla samtycke till adoptionen. I artikel 40, som reglerar förfarandet när ett barn misstänks, åtalas eller har befunnits skyldig till ett brott, ges barnet en aktiv roll.

---

² Prop. 1994/95:224, s 14

I artikel 12 anges ingen nedre åldersgräns för när barnet har rätt att delta och fritt uttrycka sina åsikter. Små barn har också åsikter. Det är därför viktigt att försöka finna metoder för att även små barns åsikter kommer fram.

Barnet har inte bara en rätt att uttrycka sina åsikter, utan det har också en rätt att få dessa beaktade. Barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad. Rätten att uttrycka sina åsikter föreligger i alla frågor som rör barnet.

Artikel 12.2 handlar om barnets rätt att höras i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet. Myndigheterna ges i konventionen inte möjlighet att bestämma huruvida barnet skall höras eller inte. Däremot anges inte på vilket sätt barnet skall höras. Istället föreskrivs i artikel 12.2 att barnet skall höras, antingen direkt eller indirekt, "på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler".

4 Vårdnad och umgänge

4.1 Reformarbetet

Sedan början av 1970-talet har en hel del förändringar skett i Föräldrabalkens regler om vårdnad och umgänge. Utvecklingen på området har präglats av strävanden att lyfta fram barnets behov i vårdnadsfrågor.

I samband med 1973 års ändringar i föräldrabalken borttogs bl a regeln om att makes skuld till söndringen i äktenskapet kunde tillmätas betydelse vid avgörande av vem av föräldrarna, som efter skillsmässan skulle få vårdnaden om barnet. Samtidigt infördes bestämmelser, som syftade till att stärka fäders möjligheter att få vårdnaden om sina barn i de fall föräldrarna är ogifta. Lagändringen medförde att båda föräldrarna skall bedömas på samma villkor.

År 1976 infördes en möjlighet för föräldrar, som inte är gifta med varandra eller som skilt sig, att erhålla gemensam vårdnad. Året därpå tillsattes utredningen om barnens rätt. De fick i uppdrag att utarbeta förslag, som skulle stärka barnens rättsliga ställning. Utredningens första delbetänkande³ resulterade i att ett förbud mot aga infördes år 1979. I sitt andra delbetänkande⁴ lade utredningen fram förslag till bl a regler om vårdnad, umgänge och överlämnande av barn. Några av förslagen kom att ligga till grund för de lagändringar som genomfördes år 1983. Genom lagändringarna ökade bl a föräldrarnas möjligheter att ha gemensam vårdnad. Utredningen framlade år 1987 sitt tredje och sista delbetänkande⁵, vilket bl a innehöll ett förslag om att barn skulle få talerätt i mål om vårdnad och umgänge (se nedan under 5.1). Betänkandet kom att ligga till grund för ytterligare ändringar av FB:s bestämmelser om vårdnad. Ändringarna trädde i kraft år 1991. De syftade särskilt till att underlätta samförståndslösningar mellan föräldrarna i vårdnadsfrågor. För att öka möjligheterna skedde en satsning på samarbetssamtal, d v s samtal där föräldrarna under sakkunnig ledning försöker nå enighet i vårdnads- och umgägesfrågor.

Mot bakgrund av de krav som ställs i Barnkonventionens art 12, har frågan om barns talerätt utretts ytterligare genom utarbetandet av departementspromemorian barns rätt att komma till tals.⁶ I sin undersökning kommer departementet fram till att det inte bör införas någon talerätt för barn i mål om vårdnad.⁷ Samma bedömning görs av regeringen i propositionen 1994/95:224 och av lagutskottet i betänkandet LU1995/96:2. Inte heller i propositionen 1997/98:7 har regeringen kommit till någon annan slutsats.

Departementspromemorian barns rätt att komma till tals resulterade däremot i att barn fr o m år 1996 tillerkänts en rätt att komma till tals i mål om vårdnad. Bestämmelsen har fr o m år 1998 förtydligats och flyttats fram till början av FB 6 kap.

³ SOU 1978:10, Barnets rätt 1

⁴ SOU 1979:63, Barnets rätt 2

⁵ SOU 1987: 7, Barnets rätt 3

⁶ Ds 1994:85

⁷ Ds 1994:85, s 35

År 1996 tillsattes en parlamentarisk kommitté, (Barnkommittén) med uppdrag att utreda hur svensk lagstiftning och praxis förhåller sig till bestämmelserna i Barnkonventionen. Kommittén avlade sitt huvudbetänkande år 1997.⁸

4.2 Vårdnadens innebörd

Regler om vårdnad finns framför allt i FB 6 kap. Barnets grundläggande rättigheter återfinns i FB 6:1. Dessa är rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barnet skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

Att ha den *rättsliga vårdnaden* om ett barn innebär både en rätt och en skyldighet för vårdnadshavaren. Vårdnadshavaren skall sörja för barnets personliga omvårdnad och övriga angelägenheter, samt ge det en god uppfostran. Vårdnadshavaren är i regel också barnets förmyndare och ansvarar därmed för att barnets ekonomiska tillgångar förvaltas, samt företräder barnet i ekonomiska angelägenheter.

Med den *faktiska vårdnaden* (vården) avser man den dagliga omsorgen om barnet.

4.3 Vem är Vårdnadshavare?

Om föräldrarna är gifta med varandra står barnet från födseln under vårdnad av båda föräldrarna. Är föräldrarna inte gifta med varandra blir modern ensam vårdnadshavare. Ingår föräldrarna senare äktenskap med varandra får de därigenom automatiskt gemensam vårdnad om barnet. Föräldrar som inte är gifta med varandra kan få gemensam vårdnad genom registrering hos skattemyndigheten efter gemensam anmälan, antingen till socialnämnden i samband med att nämnden skall godkänna en faderskapsbekräftelse, eller till skattemyndigheten under förutsättning att förordnande om vårdnaden inte har meddelats tidigare och att både föräldrarna och barnet är svenska medborgare (FB 6:4 2 st).

Vid äktenskapskillnad mellan föräldrarna skall den gemensamma vårdnaden bestå, om inte en av föräldrarna begär att den gemensamma vårdnaden skall upplösas. Detsamma gäller naturligtvis ogifta föräldrar med gemensam vårdnad som separerar.

Om någon av föräldrarna vill att vårdnaden skall ändras, skall domstolen efter vad som är bäst för barnet, förordna att vårdnaden skall vara gemensam eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna (FB 6:5 1 st). Rätten får inte besluta om gemensam vårdnad om båda föräldrarna motsätter sig det (FB 6:5 2 st). Domstolens möjligheter att besluta om att vårdnaden skall vara gemensam har stärkts fr o m år 1998. Tidigare var det tillräckligt att en förälder motsatte sig gemensam vårdnad för att

---

⁸ SOU 1997:116, Barnets bästa i främsta rummet

domstolen inte skulle kunna förordna om det. Ändringen har tillkommit för att betona vikten av samarbete mellan föräldrarna i vårdnadsfrågor.⁹

I mål om äktenskapsskillnad kan domstolen utan yrkande upplösa den gemensamma vårdnaden, om sådan vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa (FB 6:5 3 st).

4.4 Umgängesrätt

I tidigare lagstiftning var det den förälder som var skild från vårdnaden, som hade rätt att umgås med barnet, om inte särskilda skäl talade mot detta. Sedan år 1983 utgår lagstiftningen istället från att det är barnet, som har rätt till umgänge med föräldern. Någon absolut rätt till umgänge med barnet för föräldern föreligger inte.¹⁰

Barnet har rätt till umgänge med den förälder, som det inte bor tillsammans med (FB 6:15 1 st). Barnet har däremot ingen skyldighet att umgås med en förälder om barnet inte vill. Det är i de flesta fall viktigt att barnet efter föräldrarnas separation, inte förlorar kontakten med den förälder som barnet inte bor tillsammans med. Studier som gjorts har visat att barn (framförallt gäller detta pojkar), som inte umgås med den bortavarande föräldern löper större risk att drabbas av psykisk ohälsa och att hamna snett i samhället.¹¹ Föräldrarna har ålagts ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med den förälder, som det inte bor tillsammans med skall uppfyllas (FB 6:15 2 st). Förälders skyldighet att umgås med sitt barn är inte sanktionerat, men lagens utformning är sådan att den understryker vikten av ett fungerande umgänge.

I de fall den förälder som barnet bor tillsammans med försöker hindra umgänget mellan barnet och den andra föräldern (*umgängessabotage*), kan detta vara ett tecken på att vårdnaden kan behöva flyttas.¹²

Umgängesfrågan skall i första hand lösas av föräldrarna i samråd med barnet. Om föräldrarna inte kan enas, har de möjlighet att vända sig till socialnämnden (SoL 3 § & 12 §), som kan utse en *kontaktperson* (SoL 10 § 3 st). Kontaktpersonens uppgift är att försöka hjälpa dem att lösa konflikten.

Barn kan i vissa fall ha nära band till andra personer än sina föräldrar. Barnet har därför rätt till umgänge med andra personer, som står barnet särskilt nära. Barnets vårdnadshavare har ålagts ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan än en förälder, så långt det är möjligt skall tillgodoses (FB 6:15 3 st)

---

⁹ SOU 1995:79, s 80 ff

¹⁰ SOU 1979:63, s 81 f och prop 1981/82:168, s 43 f

¹¹ Ds 1989:52 bil, s 12

¹² Prop. 1997/98:7, s 61

4.5 Samarbetssamtal

Att föräldrarna samarbetar i frågor som rör barnet är naturligtvis oftast det bästa för barnet. I lagutskottets betänkande påpekades också att relationen mellan barn och föräldrar främjas bäst, om de oeniga föräldrarna kan komma överens om hur vårdnadsfrågan skall lösas.¹³ För att hjälpa föräldrar nå enighet i vårdnads- och umgängesfrågor, har det införts regler om att kommunerna skall erbjuda tvistande föräldrar samarbetssamtal (SoL 12 a § 1 st). Syftet med samtalen är att få föräldrarna att nå samförståndslösningar, men även om detta inte kan uppnås, kan samtalen medföra att föräldrarna blir mer medvetna om att de skall försöka undvika att dra in barnet i sina konflikter. Undersökningar har visat att samarbetssamtalen ger bäst resultat om de inleds före tvist i domstol.¹⁴

Domstolen kan också på eget initiativ se till att samarbetssamtal kommer till stånd (FB 6:18 2 st).

4.6 Vårdnads- och umgängesavtal

Föräldrar kan träffa avtal om hur vårdnaden skall regleras. Avtalet skall vara skriftligt och godkännas av socialnämnden (FB 6:6). Möjligheten att träffa vårdnadsavtal har tillkommit av framförallt två skäl, dels därför att enighet mellan föräldrarna i regel är det bästa för barnet och dels av samhällsekonomiska skäl. Vårdnadstvister tar en hel del av domstolarnas resurser i anspråk och samhällets kostnader för den allmänna rättshjälpen är stora.¹⁵

Föräldrarna kan numera, även träffa avtal om barnets umgänge med den förälder som barnet inte bor tillsammans med (FB 6:15 a 2 st). Tidigare förutsattes att föräldrar med gemensam vårdnad kunde lösa umgängesfrågan på egen hand. Domstolen kunde inte besluta i umgängesfrågan då föräldrarna hade gemensam vårdnad. Vid oenighet mellan föräldrarna om hur umgäget skulle regleras, var den förälder som inte bodde tillsammans med barnet, tvungen att vända sig till domstolen och begära ensam vårdnad, för att få till stånd ett fungerande umgänge med barnet. Möjligheten att avtala om umgänget, har tillkommit för att öka användningen av gemensam vårdnad.

5 Talerätt i mål om vårdnad och umgänge

5.1 Tidigare förslag om talerätt för barn

¹³ Lagutskottets betänkande 1990/91:LU 13, s 13

¹⁴ SOU 1995:79, s 59 f

¹⁵ SOU 1995:79, s 110

Ulla Jacobsson lade redan år 1978, i sin bok *Ett barns rättigheter*, fram förslag om att barnets rättigheter skulle stärkas, bl a ville hon införa en rätt för barnet att begära skilsmässa från sina föräldrar och att barnet skulle ha talerätt i mål och ärenden enligt FB 6 kap.¹⁶ Att ge barnen en större möjlighet att påverka både i familjerättsliga frågor och i samhällsrättsliga frågor ansåg hon vara av stor betydelse för att skapa harmoniska barn och ungdomar. Troligtvis skulle därmed också ungdomskriminaliteten och ungdomsmissbruket minska.¹⁷

Som tidigare nämnts, lade utredningen barnens rätt år 1987 fram ett förslag om att ge barn talerätt i mål om vårdnad och umgänge. Förslaget innebar att barn fr o m 12 års ålder skulle kunna få en särskild ställföreträdare i form av ett offentligt biträde, som förde barnets talan inför domstol och andra myndigheter. Talerätten skulle inte omfattas av någon initiativrätt. Barnet skulle alltså inte kunna väcka talan om ändring av vårdnaden eller umgänget. Förslaget ledde inte till lagstiftning trots ett positivt mottagande från remissinstansernas sida. Behovet av talerätt för barn i vårdnadsfrågor, ansågs i departementspromemorian vårdnad och umgänge vara ringa, p g a inriktningen på samförståndslösningar i frågor om vårdnad.¹⁸

De skäl mot att ge barn talerätt som angavs i propositionen¹⁹ var bl a, att även i de fall föräldrarna var ense i vårdnadsfrågan, skulle enligt utredningens förslag barnen ha ställning av part i målet. Men i dessa fall skulle normalt inte någon särskild ställföreträdare utses för det icke processbehöriga barnet. Föräldrarna skulle alltså bli både ställföreträdare och motparter till barnet i dessa mål, vilket fick anses mindre lämpligt. Enligt det förslag utredningen lade fram, skulle barnet inte behöva ta parti för någon av föräldrarna i en process. Att en part inte skall behöva ta ställning till själva tvistefrågan i målet ansåg regeringen vara principiellt främmande. Vidare kan talerätten medföra en risk att föräldrar i större utsträckning än i dag, försöker påverka barnet att ta ställning i vårdnadsfrågan. Regeringen påpekade att det väsentliga inte är att ge barnet talerätt utan att barnets vilja verkligen blir beaktad och att den blir beaktad på rätt sätt.²⁰

---

¹⁶ Jacobsson, s 78, 83

¹⁷ Jacobsson, s 8 f

¹⁸ Ds 1989:52, s 38

¹⁹ Prop. 1994/95:224

²⁰ Prop. 1994/95:224, s 28 ff

5.2 Talerätt i frågor om vårdnad

5.2.1 Föräldrarnas talerätt

Reglerna om talerätt i frågor om vårdnad grundar sig på uppfattningen att vårdnaden är en rättighet och en skyldighet för föräldrarna. Därför är det vanligtvis bara föräldrarna som är parter och har talerätt i dessa mål. En ändring av vårdnaden kan i allmänhet endast komma till stånd på talan av en av föräldrarna eller av båda, FB 6:4-6. Barn saknar alltså själva i regel talerätt i mål om vårdnad. Därför finns det inte några regler om barns processbehörighet i FB 6 kap.

5.2.2 Socialnämndens talerätt

Socialnämnden har i vissa situationer talerätt i frågor om vårdnad. Talerätt föreligger då föräldrarna brister i sina omsorger om barnet (FB 6:7 1 st), när barnet stadigvarande har vistats i ett annat hem än föräldrahemmet (FB 6:8), samt när barnet står under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare och föräldrarna eller en av dem vill ha vårdnaden (FB 6:10). Frågor om överflyttning av vårdnaden kan även prövas på talan av föräldrarna eller en av dem (FB 6:10 2 st).

5.2.3 Barnets rätt att komma till tals

Även om barn själva saknar talerätt i de flesta mål om vårdnad, är reglerna sådana att barnets uppfattning i regel skall utvärderas och tillmätas betydelse (FB 6:2 b).

Rätten skall i vårdnadsfrågor besluta efter vad som är bäst för barnet. En förutsättning för att man skall kunna uppnå barnets bästa är naturligtvis, att man lyssnar på barnets eventuella synpunkter angående vårdnadsfrågan och att man tillmäter dem betydelse.

Om barnets enda vårdnadshavare avlider har barnet emellertid i praxis ansetts ha rätt att genom behörig ställföreträdare föra talan som part.²¹ Att barnet ansetts ha partsställning i dessa mål beror främst på två orsaker, dels finns det inte två föräldrar som kan ha motstridiga intressen och dels skulle det inte finnas någon motpart som kunde överklaga avgörandet om inte barnet tillerkändes talerätt.²² Barnet kan däremot inte självt föra sin talan inför domstolen.²³

Reglerna i FB om barns rätt att komma till tals i vårdnadsfall, har främst betydelse i de fall då en tvistig vårdnadsfråga föreligger. I de fall då föräldrarna är överens om vårdnaden förutsätts den lösning de har valt, i regel kunna antas vara det bästa för

---

²¹ NJA 1983 s 170

²² Prop. 1994/95:224, s 15

²³ NJA 1975 s 543

barnet.²⁴ Barn vars föräldrar är eniga i vårdnadsfrågan ges alltså sämre möjligheter att komma till tals, än barn med oeniga föräldrar. I förarbetena sägs dock att om det skulle komma fram att barnet motsätter sig den lösning föräldrarna valt, är det ett skäl att undersöka om överenskommelsen verkligen är till barnets bästa, men i regel anses det alltså inte finnas anledning att ta reda på barnets inställning när föräldrarna är ense.²⁵

5.3 Talerätt i frågor om umgänge

5.3.1 Föräldrarnas talerätt

Den förälder som vill umgås med sitt barn får föra talan om umgänge (FB 6:15 a 1 st). Rätten att föra talan föreligger även i de fall den andra föräldern inte motsätter sig umgänget.²⁶ Den förälder som bor tillsammans med barnet, kan inte föra talan om att den andra föräldern skall umgås med barnet, vilket överensstämmer med uppfattningen, att barnet inte kan tillerkännas umgänge med en förälder som motsätter sig umgänge med barnet.²⁷ Däremot framgår av rättsfallet NJA 1994 s 128 att båda föräldrarna har rätt att påkalla ändring av domstols beslut i umgängesfrågan.

5.3.2 Socialnämndens talerätt

Talan av socialnämnden får föras, i de fall någon annan än förälder begär umgänge med barnet (FB 6:15 a). I samband med remissinstansernas svar på vårdnadstvistutredningens betänkande²⁸ framfördes synpunkten, att närstående borde tillerkännas talerätt i frågan om umgänge. Regeringen anser dock inte att det i dagsläget finns tillräckliga skäl att utvidga kretsen av taleberättigade, vilket ligger i linje med uppfattningen, att så långt det är möjligt undvika domstolsprocesser om umgänge.²⁹

5.3.3 Barnets rätt att komma till tals

Barn saknar även talerätt i de flesta mål om umgänge, men precis som i frågor om vårdnad skall deras egen inställning tillmätas stor betydelse när domstolen skall fatta beslut i umgängesfrågan.³⁰

Tanken är att barnets inställning skall komma till uttryck i den utredning som skall göras innan umgängesfrågan avgörs. Innan ett mål eller ärende avgörs skall rätten

²⁴ Prop. 1990/91:8, s 59

²⁵ Prop. 1994/95:224, s 35

²⁶ Prop. 1997/98:7, s 116

²⁷ Schiratzki, s 211 f

²⁸ SOU 1995:79

²⁹ Prop. 1997/98:7, s 61

³⁰ Prop. 1981/82:168, s 75

ge socialnämnden tillfälle att yttra sig (FB 6:19 2 st 1 men). Om socialnämnden har upplysningar som är av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna sådana upplysningar till rätten (FB 6:19 2 st 2 men).

5.4 Egna kommentarer

Att eniga föräldrar fattar det beslut i vårdnadsfrågan, som är bäst för barnet verkar de flesta vara överens om. Därför anser lagstiftaren att barn vars föräldrar är eniga inte behöver få sina åsikter beaktade i samma utsträckning, som barn med oeniga föräldrar. Jag ser dock en fara med detta synsätt, att föräldrarna fattar ett beslut som de är nöjda med, behöver inte alltid innebära att också barnet är det. Troligtvis är det säkert så, att de flesta föräldrar fattar det beslut som är bäst för deras barn. Men det räcker inte med att de flesta barns rättssäkerhet tillgodoses, eftersom Barnkonventionen tillerkänner varje barn en rätt att komma till tals i alla frågor som rör det.

6 Förfarandet i mål om vårdnad och umgänge

6.1 Allmänt om rättegångsbestämmelser i mål om vårdnad och umgänge

De flesta frågor om vårdnad och umgänge handläggs som indispositiva tvistemål, d v s civilmål där förlikning mellan parterna inte är tillåten. Frågan om fördelning av resekostnader och frågan om underhållsbidrag är däremot dispositiva och domstolen är bunden av eventuella medgivanden från någon av parterna. Även föräldrarnas överenskommelse angående umgänge, skall tillmätas förhållandevis stor betydelse när domstolen fattar beslut i umgängesmålet.³¹

Dom i ett mål om vårdnad eller umgänge där parterna är överens får meddelas utan huvudförhandling, d v s på handlingarna.

6.2 Domstolens utredningsskyldighet

Domstolen skall se till att frågor om vårdnad och umgänge blir tillbörligt utredda (FB 6:19 1 st). Utredningsskyldigheten föreligger både när föräldrarna är överens om hur vårdnads- eller umgangesfrågan skall lösas och när de inte är det.

Innan ett mål eller ärende avgörs skall rätten ge socialnämnden tillfälle att yttra sig (FB 6:19 2 st 1 men). Om socialnämnden har upplysningar som är av betydelse för frågans bedömning, är nämnden skyldiga att lämna sådana upplysningar till rätten (FB 6:19 2 st 2 men). Även när föräldrarna är eniga skall nämnden lämna upplysningar. Domstolen skall i det enskilda fallet avgöra om socialnämnden skall föreläggas att inkomma med skriftligt yttrande, eller om det är tillräckligt att nämnden bereds tillfälle att yttra sig.

Domstolen kan om det behövs ytterligare utredning, uppdra åt socialnämnden att utse någon att verkställa en sådan utredning (FB 6:19 3 st). När domstolen beslutar om en utredning får den uppställa riktlinjer för hur den skall bedrivas.³² Det är alltså inte obligatoriskt att göra en särskild vårdnads- eller umgangesutredning. I de fall vårdnads- eller umgangesfrågan är tvistig, förutsätts dock domstolen se till att en utredning görs och att barnets synpunkter inhämtas. Att barnets synpunkter skall inhämtas, följer av att den som verkställer utredning i målet skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den inför rätten (FB 6:19 4 st). I övrigt saknas rättslig reglering av hur socialnämnderna skall bedriva sina utredningar.³³

6.2.1 Skyldigheten att ta hänsyn till barnets vilja

³¹ Prop. 1981/82:168, s 35

³² Prop. 1990/91:8, s 46 & 66 f

³³ Se dock Allmänna råd från Socialstyrelsen 1985:2, samt JO 1983-84, s 186

Domstolen skall i mål om vårdnad och umgänge ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad (FB 6:2 b). I FB 6:5 regleras bl a frågan om vem av föräldrarna som skall få vårdnaden när någon av dem vill att den gemensamma vårdnaden skall upphöra. Domstolen skall då besluta utifrån vad som är bäst för barnet. Enligt förarbetena skall domstolen utreda om barnet har några egna synpunkter på vårdnadsfrågan.³⁴ Om barnet har nått en sådan mognad att dess önskemål bör repekteras, skall domstolen också beakta barnets uppfattning. I förarbetena anges inte någon bestämd ålder för när barnet kan anses ha nått en sådan mognad. Det har istället ansetts bättre att låta utredaren göra en bedömning av barnets mognad i det enskilda fallet.³⁵

I de fall barnet skall höras inför domstolen, har dock i förarbetena angetts, att barn som är yngre än 12 år endast sällan torde vara så mogna att de bör medverka i rättegången.³⁶

Om det inte finns tillräckligt underlag för att domstolen skall kunna beakta barnets vilja, får den besluta om ytterligare utredning. Den som utför utredningen skall (som tidigare redovisats) om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa denna inför rätten (FB 6:19 4 st).

Det kan trots att frågan om barnets inställning utretts, vara svårt att utröna barnets innersta önskan. Domstolen får därför göra en helhetsbedömning och väga in barnets egna uppgifter med vad som i övrigt framkommit i målet.³⁷

6.2.2 Hörande av barnet inför domstolen

Om det finns särskilda skäl och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada, får barnet höras inför rätten (FB 6:19 5 st). Enligt förarbetena skall bestämmelsen tillämpas restriktivt.³⁸ Uppfattningen att bestämmelsen skall tillämpas med återhållsamhet har även i senare förarbeten ansetts alltjämnt äga giltighet.³⁹ I de fall då barnet självt begär att få höras, bör domstolen före förhandlingen förvissa sig om att detta överensstämmer med barnets verkliga vilja, samt att barnet inte har utsatts för påverkan att begära, att bli hörd inför rätten.⁴⁰

Barnet kan höras trots att det inte självt begärt det, t ex då barnet under en vårdnadsutredning har gett uttryck för en bestämd ståndpunkt i vårdnadsfrågan. Förhör blir bara aktuellt under förutsättning att barnet inte tar skada av att höras inför rätten.

³⁴ Prop. 1981/82:168, s 66

³⁵ Prop. 1994/95:224, s 35

³⁶ Prop. 1981/82:168, s 78

³⁷ Prop. 1981/82:168, s 66

³⁸ Prop. 1981/82:168, s 78

³⁹ Prop. 1994/95:224, s 33

⁴⁰ Prop. 1981/82:168, s 78

Barnet skall inte behöva ta direkt ställning i en vårdnadskonflikt mellan föräldrarna och inte heller i övriga vårdnadsfrågor.⁴¹ Att barnet inte behöver ta ställning mot någon av föräldrarna är viktigt både för barnet och för föräldrarna. Det är viktigt, dels därför att föräldrarna inte vinner något på att försöka påverka barnet i en viss riktning och dels därför att barnet i regel inte mår bra av att behöva välja mellan föräldrarna.

De synpunkter barnet kan vilja få framförda i vårdnads- eller umgängesmålet, skall istället för förhör inför rätten, i första hand komma fram i den vårdnads- eller umgängesutredning som görs av socialnämnden.

6.2.3 Barnets vilja i praxis

Nedan redogörs för några av de rättsfall där det varit aktuellt att ta ställning till betydelsen av yttranden, som gjorts av barn i samband med vårdnads- och umgängestvister.

I NJA 1988 s 448 har HD slagit fast att en snart 13-årig pojkes synpunkter borde tillmätas stor vikt i vårdnadsfrågan. Pojkens yttranden ansågs emellertid motstridiga och i samtal med vårdnadsutredarna hade det framkommit, att han inte velat ta ställning för eller emot någon av föräldrarna. HD kom fram till att det var svårt att få en klar bild av pojkens inställning och att han inte kunde anses ha uttryckt en sådan bestämd uppfattning att den kunde tillmätas avgörande betydelse i målet.

Inte heller i i NJA 1992 s 666 tillmättes barnets yttranden någon betydelse. Målet rörde en 9-årig flicka, som större delen av sitt liv bott hos modern och endast träffat fadern vid ett fåtal tillfällen. Flickans mor motarbetade aktivt faderns umgängesrätt, varför fadern hade begärt att få vårdnaden om flickan överflyttad till sig. Flickan hade uttalat att hon inte ville träffa fadern, men HD menade att hennes vilja inte kunde beaktas, eftersom hon påverkats av modern. Utgången i målet blev trots moderns umgängessabotage den att hon fick fortsatt vårdnad om flickan. Skälet var att en överflyttning av vårdnaden enligt barn- och ungdomspsykiatriskt utlåtande, skulle innebära en stor omställning med ovissa följder för flickan.

I RH 1986:148 uttryckte en 12-årig flicka att hon ville bo kvar hos fadern. Modern hade den rättsliga vårdnaden om flickan, men flickan hade de senaste åren bott hos fadern. Trots att flickan bodde hos fadern och förklarar sig vilja fortsätta med det, blev vårdnaden kvar hos modern.

I följade rättsfall har däremot barnets vilja tillmätts betydelse.

I NJA 1992 s 93 tog domstolen hänsyn till en 13-årings önskan om att fadern skulle få vårdnaden om honom. Detta trots att pojken utsatts för påtryckningar att välja fadern. Pojken hade som 3-åring förts till Tunisien av fadern och där lämnats i farföräldrarnas vård. Domstolen fann att ett återförande till Sverige mot pojkens vilja inte skulle kunna verkställas, varför fadern tillerkändes vårdnaden.

⁴¹ Prop. 1981/82:168, s 78

Även i NJA 1995 s 398 hade påtryckningar att välja sida förekommit, trots detta ansåg HD att det fanns skäl, som talade för att tillmäta en 13-årig flickas uttryckliga vilja avgörande betydelse för utgången i målet. Flickan hade i olika sammanhang uttalat, att hon önskade bo hos fadern. Förhållandet till modern var mycket dåligt, p g a att flickan vägrade ha kontakt med henne. HD fann att även om faderns lämplighet som vårdnadshavare kunde ifrågasättas, var dock förhållandena inte sådana att en lösning i enlighet med flickans bestämda vilja, kunde antas innebära bestående fara för hennes hälsa eller utveckling på sätt som sägs i FB 6:7 1 st.

I RH 1992:78 gavs en 9-åring pojkes vilja avgörande betydelse för utgången i vårdnadsmålet. Pojken bodde hos sin far, styvmor och flera halvsyskon vid tiden för HovR:s avgörandet. Pojken hade till sin lärarinna sagt att han ville bo hos sin mamma. Rätten fann att modern skulle få vårdnaden, eftersom det var mest förenligt med pojkens bästa.

I RH 1998:2 togs hänsyn till en 11-åring pojkes bestämda vilja. HovR konstaterade att båda föräldrarna var lämpliga som vårdnadshavare och att det saknades anledning att tvivla på pojkens uttryckliga önskan att bo hos sin pappa. Pojkens vilja var dock inte ensamt avgörande för utgången i målet, utan hans vilja fick vägas in i den helhetsbedömning som gjordes.

Det är svårt att utifrån ovan redovisade rättsfall finna några gemensamma kriterier för när domstolarna anser att barnets vilja skall beaktas på ett avgörande sätt och när den inte skall det. Även i äldre rättsfall har barnets vilja ibland tillmätts betydelse och ibland inte. I NJA 1981 s 753 tog domstolen inte hänsyn till en snart 13-årig flickas vilja. Domstolen ansåg att flickans inställning hade sin grund i att hon utsatts för påverkan från modern. I NJA 1981 s 1225 beaktades däremot en 8-åring pojkes uttalade rädsla för modern och vilja att bo hos fadern. Att pojkens vilja har beaktats beror troligen på att hans uppfattning stöddes av sakunniga.⁴²

För att domstolen skall kunna tillmäta barnets vilja avgörande betydelse, brukar man anse att barnet inte får ha utsatts för alltför stora påtryckningar från föräldrarna. NJA 1992 s 93 och NJA 1995 s 398 motsäger dock denna uppfattning, i båda fallen hade barnen utsatts för påverkan från sina fäder, trots detta tillerkändes fäderna vårdnaden om barnen.

6.3 Interimistiska beslut

Domstolen får besluta om vårdnad eller umgänge för tiden fram till dess att frågan har avgjorts genom dom eller beslut som vunnit laga kraft, eller föräldrarna har träffat avtal i frågan och avtalet har godkänts av socialnämnden (FB 6:20). Det interimistiska beslutet meddelas ofta i samband med den muntliga förberedelsen i målet. I huvudsak grundas beslutet på parternas egna uppgifter vid förhandlingen. Domstolen skall besluta efter vad som är bäst för barnet.

⁴² Wetter, s 300

Hänsyn till barnets vilja skall tas även vid interimistiska beslut, men domstolen har inte samma skyldighet att inhämta upplysningar innan den beslutar interimistiskt i en fråga om vårdnad eller umgänge, som den har då den avgör frågan genom att meddela dom. Vid interimistiska beslut föreligger alltså en risk att barnet inte får komma till tals i önskvärd utsträckning.

6.4 Egna kommentarer

Det är bra att regler har införts om att domstolen skall beakta barnets vilja vid avgörande av frågor enl 6 kap FB. Däremot tror jag att det kan finnas en risk för att barnets åsikter i praktiken inte kommer att beaktas, eftersom domstolen kan hänvisa till att barnet inte har uppnått den ålder och mognad som krävs för att dess åsikter skall tillmätas betydelse.

Med tanke på att det beslut som fattas interimistiskt ofta överensstämmer med det slutgiltiga avgörandet av frågan, anser jag att det är tveksamt om barnets rätt verkligen beaktas i tillräcklig utsträckning vid interimistiska beslut.

7 Talerätt i mål om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge

7.1 Allmänt om verkställighet

I samband med att allmän domstol meddelar dom eller beslut rörande vårdnad eller umgänge kan den på talan av den ena föräldern, förelägga den andra föräldern att vid vite lämna ifrån sig barnet (FB 6:21). Om någon av föräldrarna inte följer vårdnads- eller umgängesdomen, kan den andra föräldern begära verkställighet enligt FB 21 kap. Verkställighet söks hos länsrätten (LR).

LR skall i första hand verka för att den som har hand om barnet frivilligt skall fullgöra sina åligganden. LR kan uppdra åt ledamot eller suppleant i socialnämnden, tjänsteman inom socialtjänsten eller annan lämplig person att försöka förmå förälder att på frivillig väg överlämna barnet (FB 21:2 1 st). Normalt får detta inte ta mer än två veckor, men om det finns förutsättningar för att nå en frivillig uppgörelse, får LR förlänga tiden (FB 21:2 2 st).

Domstolen har möjlighet att använda tvångsmedel mot den förälder som inte frivilligt lämnar barnet till den andra föräldern (FB 21:3). Vite är det tvångsmedel, som i första hand blir aktuellt. Hämtning genom polismyndighetens försorg får tillgrips först när alla andra möjligheter är uttömda.

7.2 Talerätt

Det saknas uttryckliga regler om vem som har talerätt i mål om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge. Talerätt anses bara den ha, som ansöker om verkställighet och den som barnet vistas hos. Barnet som är föremål för verkställighetsåtgärder saknar däremot talerätt. Socialnämnden har inte heller någon talerätt i dessa mål.

7.2.1 Barnets rätt att komma till tals

Förslaget om talerätt för barn (se ovan under 5.1) omfattade även talerätt i verkställighetsfrågor. Inte heller i dessa frågor ansågs något behov av talerätt för barn föreligga. Vidare fann man att det inte behövde införas några lagändringar för att tillförsäkra barn en rätt att komma till tals i verkställighetsmålen.⁴³ Som skäl angavs, förutom att barnets vilja skall beaktas enligt FB 21:5, bl a att verkställighetsmålen i regel har föregåtts av en process i allmän domstol och därför kan betraktas som en fortsättning på den processen.

Barnkommittén tar i sitt huvudbetänkande⁴⁴ upp frågan om barnets rätt att komma till tals i verkställighetsmålen. Kommittén anser att regleringen på området inte är

⁴³ Prop. 1994/95:224, s 37

⁴⁴ SOU 1997:116

tillfredsställande och att åtgärder måste vidtas för att anpassa verkställighetsreglerna till Barnkonventionen.⁴⁵

Även om barn saknar talerätt i mål om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge, finns det några bestämmelser som ger barnet en rätt att komma till tals i dessa mål.

Verkställighet får inte ske mot barnets vilja, om barnet har fyllt 12 år eller har nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt (FB 21:5). I de fall LR finner att verkställigheten är nödvändig av hänsyn till barnets bästa, behöver de däremot inte beakta barnets synpunkter. Vidare har barnet möjlighet att komma till tals i de fall förlikningsåtgärder enligt FB 21:2 vidtas.⁴⁶

7.3 Domstolens skyldighet att ta hänsyn till barnets vilja

I mål om verkställighet skall LR som huvudregel hålla muntlig förhandling (FB 21:12 1 st). Barnet får höras inför rätten på samma sätt som gäller i vårdnads- och umgänges mål, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras (FB 21:12 2 st).

Den som har fått i uppdrag av LR att verka för att barnet överlämnas på frivillig väg (FB 21:2) skall, om det är möjligt och lämpligt försöka klarlägga barnets inställning (4 § förordningen (1967:715) om tillämpning av 21 kap FB).

Genom lagen (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m m och om överflyttning av barn införlivades två internationella konventioner med svensk rätt. Dessa är Europarådskonventionen om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn, samt om återställande av vård av barn och Haagkonventionen om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn. Sveriges anslutning till Europarådskonventionen innebär, att avgöranden träffade här kan erkännas och verkställas i en annan konventionsstat och på samma sätt kan avgöranden träffade i en annan konventionsstat få verkan här. Då en förälder har vårdnaden genom lag och barnet förs bort till annan konventionsstat, är det möjligt att återflytta barnet med stöd av konventionen. Haagkonventionen gör det möjligt att överflytta ett barn som olagligen förts bort från sitt hemland eller som olovligen hålls kvar i en annan konventionsstat.

Lagen om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m m och om överflyttning av barn, ger barnet vissa möjligheter att komma till tals i frågor som rör det. Enligt Haagkonventionen får överflyttning till ett annat land inte ske om barnet motsätter sig överflyttningen och barnet har nått en sådan ålder och mognad att dess vilja bör beaktas (12 § 3 p). Innan rätten avgör ett mål om verkställighet eller ett mål om överflyttning av barn skall barnets mening inhämtas, om det inte är omöjligt med hänsyn särskilt till barnets ålder och mognad (17 §).

---

⁴⁵ SOU 1997:116, s 238

⁴⁶ Prop. 1994/95:224, s 38

7.4 Barnets vilja i praxis

Nedan redogörs ett par rättsfall, där det varit aktuellt att bedömma i vilken utsträckning barnets vilja skall tillmätas betydelse, i mål om verkställighet av avgöranden om vårdnad och umgänge.

I RÅ 1994 not 115 var frågan om en 10-årig flickas ovilja mot att träffa fadern, skulle beaktas. Vårdnadshavaren anförde att flickan kunde anses ha nått en sådan mognad att hon borde få bestämma i umgängesfrågan. Domstolen ansåg, för att kunna göra avsteg från tolvårsregeln i FB 21:5 krävdes en tillfredsställande utredning och någon sådan hade inte lagts fram.

I RÅ 1992 ref 97 (1) fann domstolen att en 7-årig flickas ovilja att träffa fadern inte minskade moderns ansvar som vårdnadshavare och därmed ansvarig för att få till stånd ett fungerande umgänge.

Det är vanligt att föräldern anger barnets vilja som skäl till att inte rätta sig efter domen. Vanligtvis har i praxis inte barnets vilja beaktas i verkställighetsmål innan barnet fyllt 12 år. Undantag har dock gjorts i de fall det rör sig om syskon med samma vilja, men där den ena är över 12 år och den andra är under 12 år. Domstolen har då ansett att syskonen inte skall behandlas olika.⁴⁷

I en undersökning som Barnombudsmannen har gjort av 50 slumpvis utvalda länsrättsdomar åren 1991-1994 framkommer, att barnets vilja varken redovisas eller beaktas i drygt hälften av avgörandena. I de mål där domstolen har redovisat barnets uppfattning tillmätts den bara betydelse i en tredjedel av fallen, trots att de flesta barnen var 12 år eller äldre.⁴⁸

---

⁴⁷ Wetter, s 302

⁴⁸ Barnombudsmannens rapport 1996, s 57 f

7.5 Egna kommentarer

Barnets rätt att komma till tals i frågor som rör verkställighet av avgöranden om vårdnad och umgänge är sämre än vid själva avgörandet av vårdnads- och umgängesfrågan. Framförallt gäller detta för barn under 12 år. Barn över 12 år har visserligen rätt att motsätta sig verkställighet, men om domstolen anser att det är bäst för barnet kan verkställighet ske även om barnet motsatt sig det (FB 21:5). Nuvarande regler i FB 21 kap anser jag därför inte vara förenliga med art 12 i Barnkonventionen.

8 Talerätt i andra familjerättsliga mål och ärenden

Frågor om barnets talerätt och barnets rätt att i övrigt komma till tals uppkommer också i mål om faderskap, mål om underhållsbidrag, förmynderskapsärenden, adoptionsärenden, samt namnärenden.

8.1 Faderskap

Barnet har i faderskapsmål ställning som part. Talan om fastställande av faderskap väcks av barnet (FB 3:5 1 st). Socialnämnden är skyldig att försöka utreda vem som är far till barnet och se till att faderskapet fastställs (FB 2:1) i de fall en viss man inte skall anses som far till barnet enligt presumtionen i FB 1:1. Barnets talan får i faderskapsmål föras av socialnämnden, av modern, om hon är vårdnadshavare, eller av en särskilt förordnad vårdnadshavare (FB 3:5 2 st).

En man har inte rätt att föra en s k positiv fastställsetalan om faderskapet till ett visst barn.⁴⁹ Hans intressen anses bli tillgodosedda genom att han kan anmäla faderskapsfrågan till socialnämnden. Nämnden skall då, om de inte redan utrett frågan, försöka få faderskapet för den verkliga fadern fastställt.

I mål om hävande av faderskapspresumtionen tillkommer rätten att föra talan den äkta mannen (FB 3:1), samt barnet (FB 3:2). Om barnet är underårigt får talan föras av förmyndaren eller i vissa fall av en god man (FB 3:4). Om den underåriga har fyllt 15 år och har tillräckligt omdöme kan det inte uteslutas att den underåriga själv får föra talan.⁵⁰ Socialnämnden har inte rätt att föra talan om hävande av faderskapspresumtionen. Däremot har nämnden ansetts ha rätt att för barnets räkning ansöka om resning i mål där faderskapspresumtionen hävts.⁵¹

Bekräftelse av faderskapet skall godkännas av socialnämnden och av modern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet. Ett myndigt barn skall själv godkänna en bekräftelse av faderskap. Detsamma gäller ett omyndigt barn, som inte står under någons vårdnad (FB 1:4).

---

⁴⁹ Se NJA 1970 s 347

⁵⁰ Walin, s 101

⁵¹ Se NJA 1989 s 19

8.2 Underhållsbidrag

Föräldrarna skall svara för underhåll åt barnet utifrån barnets behov och föräldrarnas ekonomiska förmåga. Förälder som inte bor tillsammans med barnet skall fullgöra sin underhållsskyldighet genom att betala underhållsbidrag till barnet. Underhållsbidrag fastställs genom dom eller avtal.

Barnet har i mål om underhållsbidrag ställning som part, men saknar processbehörighet. Vårdnadshavaren eller förmyndaren får företräda barnet i frågor om underhållsbidrag (FB 7:2 3 st). Även socialnämnden har rätt att föra talan för barnet (FB 7:14 1 st).

I NJA 1982 s 376 ansågs föräldrar som tvistade om vårdnaden om barnet kunna som parter föra talan i vårdnadsmålet om underhåll till barnet. Barnet har i dessa mål inte ställning som part och inte heller någon lagstadgad rätt att komma till tals.

8.3 Förmyndarskap m m

I svensk rätt skiljer man mellan begreppen vårdnad, som avser själva omsorgen om barnets personliga angelägenheter och förmyndarskap, som gäller rätten och skyldigheten att ekonomiskt förvalta ett underårigt barns tillgångar, samt företräda barnet i ekonomiska angelägenheter. Vanligtvis är barnets vårdnadshavare också barnets förmyndare.

En god man kan förordnas att företräda den underåriga då förmyndaren inte kan utöva förmyndarskapet t ex vid sjukdom.

Barn under 16 år saknar talerätt i ärenden angående förmyndarskap, godmanskap och förvaltarskap. Barn som fyllt 16 år har däremot viss talerätt (FB 10:18 och 11:15, 21). Taleberättigade är också överförmyndaren, förmyndare, vårdnadshavare, underårigs make eller sambo, samt närmare släktingar. Talerätten innebär en rätt att ansöka om förordnande eller entledigande av en förmyndare, god man eller förvaltare. Barn som fyllt 16 år skall om det är möjligt, ges tillfälle att yttra sig i ärendet. Vidare har ett barn som fyllt 16 år rätt att överklaga domstolens beslut.

Ett barn som fyllt 16 år har viss rätt att komma till tals i frågor som rör barnet. Förmyndaren skall om det är lämpligt, höra den omyndige i frågor av vikt (FB 12:7 1 st). Motsvarande skyldighet föreligger för god man och förvaltare (FB 12:7 2 st). Även om bestämmelsen bara gäller omyndiga som fyllt 16 år, framgår det av propositionen att förmyndaren bör höra också barn som är under 16 år, om de har nått tillräcklig mognad och det är fråga om åtgärder som är av betydelse för barnet.⁵²

8.4 Adoption

---

⁵² Prop. 1993/94:251, s 215

Barn saknar talerätt i ärenden angående adoption. Den som har fyllt 12 år får emellertid inte adopteras utan eget samtycke (FB 4:5). Barnet har alltså en vetorätt i dessa ärenden och domstolen skall därför ta reda på barnets åsikt. Vetorätten är emellertid inte absolut. Barnets samtycke behöver inte inhämtas i de fall barnet är under 16 år och skulle ta skada av att tillfrågas om adoptionen. Samtycke behöver inte heller inhämtas i de fall barnet är varaktigt förhindrad att lämna sådant p g a psykisk störning eller annat liknande förhållande.

Socialnämnden skall få tillfälle att yttra sig i ärende om antagande av adoptivbarn, om barnet är under 18 år (FB 4:10 1 st). Om det inte är olämpligt skall nämnden söka klarlägga barnets inställning och redovisa denna inför rätten.

Även om barn saknar talerätt i ärenden om antagande av adoptivbarn, har deras rätt att komma till tals stärkts fr o m år 1995 genom att en bestämmelse intagits i FB 4:6 som innebär att domstolen skall ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad, även när samtycke inte behövs.

8.5 Namn

Bestämmelser om förvärv och byte av namn finns i namnlagen (1982:670). Barnet har i sådana mål och ärenden ställning som part. Anmälan eller ansökan i mål eller ärenden enligt lagen, skall för den som är under 18 år göras av vårdnadshavaren (48 § 1 st). Barnet saknar därmed processbehörighet. Har barnet fyllt 12 år skall det lämna sitt samtycke till anmälan eller ansökan. Om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke p g a psykisk störning eller annat liknande förhållande, får anmälan eller ansökan göras utan barnets samtycke.

I förarbetena till namnlagen påpekas att domstolen bör i takt med barnets stigande ålder och utveckling, ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.⁵³ Av praxis framkommer också att domstolarna beaktar åtminstone de större barnens vilja.⁵⁴ Barnets rätt att komma till tals i namnärenden har dock ansetts behöva stärkas ytterligare. År 1995 infördes en regel, som innebär att domstolen vid bedömningen av om ett namnbyte enligt 6, 8 eller 11 § är förenligt med barnets bästa, skall ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad, även om samtycke inte behövs (48 § 2 st).

I frågor om namnbyte enligt 6, 8 eller 11 § skall domstolen inhämta yttrande från socialnämnden (45 § 2 st). Nämnden skall i sin utredning söka klarlägga barnets inställning och redovisa den inför rätten, om det inte är olämpligt (45 § 3 st).

8.6 Egna kommentarer

---

⁵³ Prop. 1981/82:156, s 54

⁵⁴ Se NJA 1987 s 81 och NJA 1990 s 89

Enligt huvudregeln har barn talerätt i frågor om underhållsbidrag, men enligt praxis har talerätten inskränkts genom att föräldrar som tvistar om vårdnaden om barnet, som parter har möjlighet att föra talan i vårdnadsmålet om underhåll till barnet. Trots denna otillfredsställande utveckling ansåg regeringen att några lagändringar om barnets rätt att komma till tals i mål och ärenden om underhållsbidrag inte var nödvändiga.⁵⁵ Jag finner det märkligt att det inte har vidtagits någon lagändring, som tillförsäkrar barnet talerätt i samtliga mål om underhållsbidrag.

---

⁵⁵ Prop. 1994/95:224, s 43

9 Talerätt i sociala mål

9.1 Allmänt

Med sociala mål avses här mål om vård av barn enligt socialtjänstlagen (SoL) och mål enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). SoL:s verksamhet bygger på frivillighet. Insatser som görs för den enskilde med stöd av SoL förutsätter därför att den enskilde samtycker till åtgärderna, för att de skall kunna genomföras (SoL 9 § 1 st). När åtgärden gäller barn har det diskuterats om det är barnets eller vårdnadshavarens samtycke som krävs. Troligen räcker det med vårdnadshavarens samtycke när insatsen rör små barn.⁵⁶ Åtgärder med stöd av LVU förutsätter däremot inte den enskildes samtycke. Beslut om vård enligt LVU kan grunda sig på brister i hemmiljön (2 §), men det kan också bero på den unges eget beteende (3 §). Skälet till att man med tvång skall kunna omhänderta barn är, att det ibland är bäst för barnet att inte vårdas av föräldrarna.

En första förutsättning för att ingripa med stöd av LVU är att det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke från vårdnadshavarna. Har den unge fyllt 15 år skall i regel både den unge och vårdnadshavarna lämna sitt samtycke. Även om samtycke från berörda parter lämnas, innebär detta inte någon garanti för att frivillig vård verkligen kan genomföras, eftersom samtycket inte är rättsligt bindande utan kan återkallas. Socialnämnden får därför i de fall samtycke lämnats, göra en bedömning av sannolikheten för att den avsedda vården verkligen kan genomföras på frivillighetens väg. Om samtycke inte lämnats eller om det kan antas att samtycket inte är allvarligt menat, får den unge alltså beredas vård med stöd av LVU.

När vård enligt LVU har upphört kan flyttningsförbud meddelas. Syftet med flyttningsförbudet är att ge barn och föräldrar möjlighet att återknyta kontakten till varandra innan barnet flyttar hem till föräldern.⁵⁷

Socialnämnden ansvarar både för åtgärder enligt SoL och för vård enligt LVU.

9.2 Talerätt

I mål och ärenden enligt SoL och LVU har vårdnadshavare och barn som fyllt 15 år talerätt och processbehörighet (SoL 56 § och LVU 36 §). Barn som inte fyllt 15 år har talerätt, men inte processbehörighet. Även socialnämnden har talerätt (SoL 7, 12 §§ och LVU 4 §).

Vårdnadshavarens talerätt i mål och ärenden enligt SoL och LVU gäller bara argumentations- och klagorätten. Den formella initiativrätten är förbehållen socialnämnden (LVU 4 §).

⁵⁶ Bramstång, s 213

⁵⁷ Prop. 1989/90:28, s 79 f. 118 f

9.2.1 Barnets talerätt

Barn har alltså talerätt i de mål och ärenden enligt SoL och LVU som rör barnet. Ett barn som fyllt 15 år får själv föra sin talan i processen, men har i likhet med andra enskilda inte initiativrätt i LVU-ärenden. Barn under 15 år saknar processbehörighet och deras talan förs av en ställföreträdare. I regel är barnets vårdnadshavare också barnets ställföreträdare, men i mål och ärenden enligt LVU kan barn och vårdnadshavare ha motstridiga intressen, varför det har ansetts lämpligare att barnet företräds av en särskild ställföreträdare, vanligtvis det offentliga biträdet (LVU 36 § 2 st). Ställföreträdaren skall i egenskap av offentligt biträde fungera som barnets rådgivare och ta till vara barnets bästa i olika avseenden. Om förhållandena är sådana att det saknas behov av ett offentligt biträde skall ett sådant inte förordnas (LVU 39 §). I stället skall barnets vårdnadshavare vara ställföreträdare.

9.2.2 Barnets rätt att i övrigt komma till tals

Barn under 15 år är som sagt taleberättigade, men saknar processbehörighet. Barnet bör dock höras om det kan vara till nytta för utredningen och det inte kan antas ta skada av att höras (SoL 56 § 2 st och LVU 36 § 3 st). I de fall barnets vilja inte överensstämmer med socialnämndens bedömning, skall barnet genom den särskilda ställföreträdaren kunna agera, oberoende av såväl socialnämnd som vårdnadshavare.⁵⁸

Barnets rätt att i övrigt komma till tals har år 1998 stärkts genom införandet av en bestämmelse, som innebär att när en åtgärd rör ett barn skall barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn till barnets vilja skall tas med beaktande av barnets ålder och mognad (SoL 9 § 2 st). Bestämmelsen har ett vidare tillämpningsområde än SoL 56 §. Den gäller inte bara utredningsarbete, utan den kan också gälla både vardagliga situationer och traumatiska händelser som berör barnet på ett eller annat sätt.⁵⁹ Art 12 i Barnkonventionen har haft betydelse för regelns utformning. Regeringen ansåg att SoL skulle tillföras ett barnperspektiv.⁶⁰

---

⁵⁸ Prop. 1994/95:224, s 46

⁵⁹ Norström & Thunved, s 82

⁶⁰ Prop. 1996/97:124, s 98

9.3 Barnets vilja i praxis

I 1960 års barnavårdslag (BvL) fanns inte begreppet barnets bästa. Även uttryckliga regler om att tillvarata barnets intressen saknades. Däremot var barn som fyllt 15 år taleberättigade i mål enligt BvL. Vid en genomgång av domar rörande omhändertagande som avgjorts med stöd av BvL, fann Göte Appelberg endast fyra fall där man i domskälen åberopat barnets bästa eller barnets intresse.⁶¹ I två av fallen (RR 2095/79 och JO 544/76 + 689/76) hänvisades till att socialnämnden i första hand skulle tillvarata barnets intresse. I de två andra målen (KRJ 3660/79 och KRJ 4052/79) åberopades att det var nödvändigt att omhänderta barnen med hänsyn till deras bästa. Enligt nuvarande reglering på området skall barnets åsikter beaktas i större utsträckning än tidigare. I praktiken förefaller det dock som om detta inte sker på det sätt, som det borde.

Yngre barns inställning tillmäts i praxis betydelse, främst för att klarlägga om barnet har funnit sig tillrätta i familjehemmet, d v s skäl som ligger nära frågan om stabilitet i barnets omgivning. Kontinuitets- och närhetsprinciperna betraktas generellt som vägledande inom socialtjänstens individomsorg.⁶² Schiratzki menar att det kan vara en anledning till att barns behov av stabilitet och möjlighet att rota sig, förefaller få större utrymme vid omhändertagandemål än vid mål enligt FB.⁶³

Praxis rörande äldre barns inställning är motsägelsefull.

I RÅ 1989 not 169 och i RÅ 85 2:26 ansågs en 13 åring respektive en 15 åring vilja ha betydelse för bedömningen om behov av vård p g a hemförhållanden förelåg.

I RÅ 1990 ref 97 tillmättes en 16 årig pojkes bestämda vilja, att få vara kvar i familjehemmet betydelse. Vidare motsatte sig pojken all kontakt med föräldrarna. Regeringsrätten fann att det förelåg en påtaglig risk för 16 åringens hälsa och utveckling, samt att denna risk var att hänföra till något förhållande i hans föräldrahem. LVU vården skulle därför bestå. Vidare ansåg regeringsrätten att med hänsyn till vad som framkommit i utredningen om 16 åringens totala motvilja mot kontakt med föräldrarna, borde ett umgänge med dem inte framtvingas, varför de fick fortsatt besöksförbud.

I följande fall har däremot barnets vilja inte beaktats.

I RÅ 1996 ref 61 gavs en 15 årig flickas vilja inte betydelse. Detsamma gällde i RÅ 1993 not 290 och RÅ 1986 ref 4 rörande 14 åringars önskan.

Inte heller i mål nr 4201-1995 beaktades en 10 årig pojkes vilja. Fallet handlade om två barn, den 10 årige pojken och en nyfödd baby. Regeringsrättens dom behandlade till största delen uttalanden från olika läkare om det mindre barnets skador. Rätten fann att det inte längre fanns någon påtaglig risk för att det yngre barnets hälsa eller utveckling skulle skadas. Pojken hade uttalat att han ville bo hos

⁶¹ Appelberg, s 28 f

⁶² Prop. 1989/90:28, s 46, 52 f. SOU 1994:139, s 98 f

⁶³ Schiratzki, s 255

morföräldrarna pågått att föräldrarna slog honom. Regeringsrätten höll med om att pojken hade psykiska problem och att han behövde hjälp med att klara av dessa, men rätten ansåg att pojken skulle få erforderlig hjälp genom föräldrarnas försorg.

Av praxis framgår att barnets vilja ges mindre materiell betydelse vid omhändertaganden enligt 2 § LVU än vid överföring av vårdnaden enligt FB. Barnets vilja har däremot ansetts vara en viktig faktor vid bedömningen av om det föreligger behov av att meddela flyttningsförbud.⁶⁴

I en undersökning som gjorts av Socialstyrelsen uppges att barnets biträde i en stor del av målen biträder socialnämndens förslag.⁶⁵ Vidare förefaller barnet bli mer osynligt ju längre förhandlingen framskrider. Detsamma gäller i socialnämndernas skriftliga material.

9.4 Egna kommentarer

Barn som fyllt 15 år har länge haft talerätt i mål rörande omhändertagande. Varför jag när detta arbete påbörjades antog att barn i dessa mål, därmed också gavs större utrymme att komma till tals. Vid en närmare granskning visade det sig emellertid, att barn vid omhändertaganden snarare ges sämre möjligheter att få sin vilja beaktad, än vid överföring av vårdnad enligt FB. Situationen är naturligtvis inte godtagbar, vare sig utifrån juridiska eller moraliska aspekter. Förhoppningsvis kommer de lagändringar som gjorts i syfte att stärka barnets ställning inom socialtjänsten, i framtiden medföra att barnets vilja beaktas i större utsträckning än vad som hittills varit fallet.

---

⁶⁴ Prop. 1979/80:1, del A, s 541

⁶⁵ SoS 1995:21, s 43

10 Rätten till delaktighet och inflytande i samhället

10.1 Inledning

Artikel 12 i Barnkonventionen är uppdelad i två delar. Första delen av den här uppsatsen har behandlat artikelns andra del, den som handlar om barnets rätt att komma till tals i frågor som rör det främst på ett personligt plan. Det rör sig bl a om vårdnads- och umgängessituationer eller beslut från socialtjänsten. Den här delen av uppsatsen tar upp frågor, som faller in under artikelns första del. Den första delen i artikeln betonar barns och ungdomars rätt till delaktighet och inflytande i alla frågor som rör dem. Det kan gälla allt från deras möjlighet att påverka innehållet i skolundervisningen, till beslut om lekplatsernas placering och utformning i kommunen.

Syftet med den här delen av uppsatsen är inte att utreda frågan om barns och ungas delaktighet och inflytande uttömmande, utan istället ge en relativt översiktligt bild av området. Skälet härför är att materialet på området är så omfattande, att det utan vidare räcker till ytterligare en 20 poängs uppsats. Att jag ändå väljer att delvis undersöka området, beror på att barnets rätt att komma till tals i domstols- och administrativa förfaranden har ett nära samband med barns och ungdomars rätt att komma till tals i samhällsfrågor. Det skulle helt enkelt saknas något i den här uppsatsen, om inte detta område också berördes.

För att barn och ungdomar skall kunna delta och påverka i samhället, krävs att deras grundläggande behov tillgodoses, samt att deras rättigheter bevakas av vuxna även utanför familjen. Vidare behöver det skapas kanaler, där barn kan förmedla sina kunskaper till de vuxna och ha möjlighet att ta politiska initiativ.⁶⁶

Förutom Barnkonventionen ställer även FN-deklarationen Agenda 21 från miljökonferensen i Rio de Janeiro år 1992 krav på beslutsfattarna på alla nivåer att öka de ungas medverkan i samhällets beslutsprocesser. I kapitel 25 betonas behovet av ökat samråd mellan ungdomsgrupper och regering, samt andra beslutande instanser, för att åstadkomma en hållbar ekonomisk och social utveckling.

10.2 Ungdomars delaktighet i politiken

Frågan om barns och ungdomars delaktighet och inflytande är inte ny, däremot har den tidigare främst inriktat sig på ungdomar. År 1985 utropades av FN till Världsunngdomsår. De teman som fastställdes var delaktighet, utveckling, samt fred. I Sverige valde man att betona begreppet delaktighet och flera projekt genomfördes för att stärka ungdomars delaktighet och inflytande.

Världsunngdomsåret medförde ett större statligt engagemang i frågor som rörde ungdomar. År 1986 tillsattes för första gången en s k ungdomsminister.

---

⁶⁶ SOU 1998:97, s 120 f

Barnombudsmannen (BO) inrättades år 1993. BO har bl a till uppgift att se till att nya lagar stämmer överens med Barnkonventionen. Därutöver skall BO utarbeta förslag till nya åtgärder och lagar, samt företräda barnen i den allmänna debatten. BO - utredningen har nyligen föreslagit att BO:s roll skall renodlas och stärkas.⁶⁷ Som en följd av detta tonas myndighetsrollen ned, medan ombudsmannarollen förtydligas.

Ett flertal statliga kommittéer och utredningar har behandlat barns och ungdomars delaktighet och inflytande. År 1994 beslutade riksdagen om riktlinjer för ungdomspolitik.⁶⁸ Syftet var att riktlinjerna skulle fungera som ett instrument för att följa upp och utvärdera insatser för ungdomar. Men riktlinjerna var inte tillräckligt klara och precisa för att kunna ligga till grund för utvärderingen. Istället tillsatte regeringen Ungdomspolitiska kommittén, med uppdrag att föreslå mål för ungdomspolitik, samt att föreslå åtgärder för att stärka ungdomars möjligheter till inflytande på olika nivåer i samhället. Ungdomspolitiska kommittén föreslår i sitt slutbetänkande,⁶⁹ att de nationella målen för ungdomspolitik bl a skall vara att ta till vara de ungas engagemang, skapande förmåga och kritiska tänkande. De skall ges utrymme att leva ett självständigt liv, samt ha verklig möjlighet till makt, inflytande och delaktighet.

Åldersgränsutredningen föreslog i sitt betänkande,⁷⁰ att den som fyllt 16 år skulle få rösta i kommunala val och i kommunala folkomröstningar. Däremot föreslogs inte en sänkning av valbarhetsåldern. Uredningen ansåg att den som inte är myndig inte bör vara valbar, eftersom omyndiga saknar den självständighet som krävs, för att ta det ansvar som följer med valbarhet. Någon sänkning av rösträttsåldern har ännu inte genomförts.

10.3 Barns och ungdomars delaktighet och inflytande i kommunerna

Barnkonventionen är en bindande överenskommelse mellan de stater som ratificerat den. Det är alltså staten som är ansvarig utåt för att Barnkonventionen efterlevs. Det avgörande för hur konventionens principer och krav efterlevs i Sverige, är dock kommunernas och landstingens intresse för att förverkliga konventionen. Ansvar för att genomföra Barnkonventionen regionalt och lokalt, ligger ytterst hos ansvariga politiker. Det är landstingets och kommunens styrelse och fullmäktige som skall bevaka att Barnkonventionen får genomslag i alla styrelser, nämnder, förvaltningar och bolag.

Barn och ungdomar har rätt att uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem. Synpunkterna skall beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad. Detta innebär att landsting och kommuner måste utarbeta tillvägagångssätt, för att ge barn och ungdomar det inflytande de har rätt till. Barnkonventionen innehåller inte några regler för hur inflytandearbetet skall genomföras. Det är upp till varje kommun att tillsammans med kommunens barn och ungdomar utarbeta en modell.

⁶⁷ SOU 1999:65, s 16

⁶⁸ Prop. 1993/94:135

⁶⁹ SOU 1997:71

⁷⁰ SOU 1996:111

I en del kommuner har kommunala ungdomsråd bildats.⁷¹ Syftet med ungdomsråden är att kommunpolitikerna skall få reda på ungdomarnas uppfattning i olika kommunala frågor. Ungdomsrådets uppbyggnad och utformning kan skilja sig åt i olika kommuner. Det har dock visat sig vara viktigt, att ungdomarna får vara med och påverka ungdomsrådets utformning från start, för att rådet skall bli varkatigt och framgångsrikt.⁷²

Ungdomsriksdagen är ett annat exempel på en form för inflytande för ungdomar. Projektets främsta syfte är att få igång lokala processer ute i landet. I första hand vänder man sig till ungdomar på högstadiet och i gymnasiet.

Trots de olika projekt som genomförts, upplever de flesta ungdomar att de i praktiken saknar möjligheter att påverka i samhället.⁷³ Även om ungdomarna själva upplever att de inte har faktisk möjlighet att påverka, är deras förutsättningar i alla fall större än barn och yngre tonåringars. BO har också påpekat att det är viktigt att kommunerna utvecklar metoder, som ökar inflytandet för barn och yngre tonåringar.⁷⁴

De formella möjligheterna för barn och ungdomar under 18 år att påverka politiken på kommunal nivå är begränsade. Dock är barn och ungdomar som är folkbokförda i kommunen, kommunmedborgare och som sådana har de viss möjlighet till insyn och påverkan. Det finns olika former för hur detta kan ske. Enligt kommunallagen (1991:900) (KomL) skall nämnderna arbeta för att samråd sker med dem som utnyttjar deras tjänster (6:8). Föreskrifter om formerna för ett sådant samråd saknas. Vanligt är att bilda sk användar- eller brukarråd. Det finns inget som hindrar att den som är under 18 år deltar i samrådsförfarandet. Andra former för inflytande enligt KomL är hearings, inflytande genom villkorad delegation eller brukarstyrda självförvaltningsorgan.

BO anser inte att de möjligheter till inflytande som finns i KomL i tillräcklig omfattning har använts för att öka barns och ungdomars delaktighet. BO har därför lagt ett förslag till förändring av KomL, som innebär att nämnderna blir skyldiga att samråda med barn och ungdomar under 18 år i frågor som angår dem.⁷⁵ Vidare innehåller förslaget en rätt för barn mellan 12 och 18 år att väcka ärenden i nämnderna, samt att denna åldersgrupp skall kunna få till stånd opinionsundersökningar i frågor som angår dess närmiljö. Vidare föreslår BO att partistödet skall villkoras, så att en viss del av det används till att öka barns och ungdomars inflytande i det politiska arbetet. BO:s förslag har dock ännu inte resulterat i några ändringar i KomL.

---

⁷¹ SOU 1997:116, s 181

⁷² SOU 1997:116, s 182

⁷³ SOU 1997:116, s 183

⁷⁴ Ett steg framåt, s 50

⁷⁵ Promemoria. 1997-01-15. Barnombudsmannen

10.4 Elevers rätt till inflytande

10.4.1 Allmänt

Att barn skall ha rätt till inflytande i skolan, har i Sverige varit viktigt även före Barnkonventionens tillkomst. I 1946 års skolkommision föreslogs att skolan skulle träna eleverna i fri samverkan, samarbete, samt medinflytande.⁷⁶ Vidare infördes ämnet samhällskunskap.

Rätten till elevinflytande regleras i bl a skollagen (1985:1100) (Skoll) och skolförordningarna. Även i arbetsmiljölagen (1977:1160) ges barn och ungdomar rätt till inflytande.

Tidigare reglerades elevernas rätt till inflytande i läroplanen. I 1969 års läroplan för grundskolan angavs att, "en förutsättning för att elevernas och de vuxnas engagemang och delaktighet i utformningen av skolan som arbetsplats skall förstärkas är att de alla får vara med att forma sin egen miljö".⁷⁷ Läroplanen från år 1980 framhöll ännu tydligare elevernas aktiva medverkan: "Skolan har skyldighet att ge eleverna ökat ansvar och medinflytande i takt med deras stigande ålder och mognad".⁷⁸

10.4.2 Elevinflytande i skolan

Det ingår i skolans uppgifter att fostra demokratiska medborgare. För att eleverna skall bli det, krävs att de har inflytande. Med ett större inflytande ökar elevernas erfarenheter av att ta ansvar och visa förståelse för andra. Ett ökat inflytande över undervisningen medför dessutom, att motivationen att lära sig ökar. Flera undersökningar visar dock, att elevinflytandet över undervisningen uppvisar stora brister.⁷⁹

Elevernas rätt till inflytande i skolan är ovillkorlig. I 5:2 Skoll anges att eleverna skall ha inflytande över hur deras utbildning utformas. På grundskolenivå finns tillägget att elevernas ålder och mognad, skall avgöra omfattningen av deras rätt till inflytande (Skoll 4:2). Mer detaljerade regler om elevers rätt till inflytande finns i läroplanerna.

Elevers rätt till inflytande kan ses ur två perspektiv, dels utifrån elevers *informella inflytande* över sitt eget lärande och dels utifrån elevers *formella inflytande*.⁸⁰

⁷⁶ SOU 1948:27

⁷⁷ Läroplan för grundskolan, 1969, s 27

⁷⁸ Läroplanen för grundskolan, 1980, s 13

⁷⁹ SOU 1996:22, s 46

⁸⁰ SOU 1996:22, s 8 & 18

Viktigast för eleverna är deras informella inflytande, att de kan påverka det egna lärandet och undervisningen. Exempel på elevers formella inflytande är rätten att verka i elevråd och elevkårer.

När det gäller gymnasieelevernas formella inflytande, pågår för närvarande en försöksverksamhet med lokala styrelser med elevmajoritet.⁸¹ Försöksverksamheten startade i augusti 1997 och skall pågå i fyra år. Förhoppningen är att projektet skall öka elevernas intresse för de formella frågorna.⁸²

10.5 Egna kommentarer

Barns och ungdomars rätt till delaktighet och inflytande i samhället är en mycket viktig rättighet. För att barn och ungdomar skall bli demokratiska vuxna, krävs att de successivt får lära sig att delta i och fatta demokratiska beslut. Det går inte att stänga ute barn och ungdomar från delaktighet och inflytande i samhället, för att sedan vid en viss tidpunkt i deras liv förvänta sig att de skall vara vuxna och ta fullt ansvar.

Många av de frågor som rör barn och ungdomar beslutas på kommunal nivå. Därför är det främst i kommunerna, som man måste finna former som gör det möjligt för barn och ungdomar att vara med och påverka. Det borde naturligtvis vara självklart att barn och ungdomar får vara med och påverka hur lekplatser, fritidsgårdar och skola skall utformas. I de flesta kommuner finns det emellertid en hel del kvar att göra, innan ansvariga politiker anser det vara en självklarhet att göra barn och ungdomar delaktiga i beslut som rör dem. Det är först när landets samtliga kommuner låter barn och ungdomar delta aktivt i frågor som rör dem, som Sverige kan anses uppfylla de krav som ställs i art 12.1 Barnkonventionen.

---

⁸¹ Prop. 1996/97:109, s 6

⁸² SOU 1997:121, s 112

11 Sammanfattning, kommentarer och slutsatser

Syftet med uppsatsen var att undersöka om svensk lagstiftning och praxis är förenlig med art 12 i Barnkonventionen. Resultatet av min undersökning visar, att barnets rätt att komma till tals i frågor som rör det, har stärkts sedan Barnkonventionens tillkomst. Det finns dock områden där barnets rätt att komma till tals, inte beaktas i den utsträckning som borde ske.

Vid en jämförelse mellan barnets rätt att komma till tals i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör det och barns och ungdomars rätt till delaktighet och inflytande i samhället har jag funnit, att det gjorts mest för att tillförsäkra barnet en rätt att komma till tals i domstols- och administrativa förfaranden. Det är också angeläget att det vidtas åtgärder, som garanterar barn och ungdomar större delaktighet och inflytande i samhället än vad de har idag. Ett barn skall ha samma rätt att komma till tals vid en vårdnadstvist, som vid frågor om hur skolan skall utformas.

Barn respekteras numera som individer med egna rättigheter, men det är först under de senaste årtiondena, som barnets ställning i samhället på allvar stärkts genom lagstiftning. Tidigare ansågs barnen vara föräldrarnas ägodelar, vilket innebar att föräldrarna och inte samhället, hade rätt att bestämma över barnen.

Artikel 12 i Barnkonventionen handlar om barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter och att bli hörd, och är en av konventionens grundläggande principer. Detta innebär att artikelns innehåll har betydelse för tolkningen av andra artiklar och för förverkligandet av konventionen som helhet. Artikelns första del betonar barns och ungdomars rätt till delaktighet och inflytande i samhället. Denna del utgår från att barn och ungdomar som grupp, har rätt att göra sin mening hörd. Artikelns andra del tar sikte på barnets möjligheter att komma till tals i alla domstols- och administrativa frågor som rör barnet på ett personligt plan.

Barn saknar själva talerätt i de flesta mål om vårdnad och umgänge, men reglerna är utformade så att barnets uppfattning i regel skall utvärderas och tillmätas betydelse (FB 6:2 b). Reglerna i FB om barnets rätt att komma till tals i vårdnads- och umgängesfall har främst betydelse i de fall då en tvistig vårdnads- eller umgängesfråga föreligger. I de fall föräldrarna är överens om vårdnaden och umgänget förutsätts den lösning de har valt, i regel kunna antas vara det bästa för barnet. Lagstiftaren anser alltså att barn vars föräldrar är eniga inte behöver få sina åsikter beaktade i samma utsträckning, som barn med oeniga föräldrar. Jag anser att också barn med eniga föräldrar måste ha möjlighet att komma till tals i vårdnads- och umgängesfrågan. Det är därför viktigt att det införs regler, som ger barnet större rätt än vad det har idag, att få sina åsikter beaktade i de fall föräldrarna upprättar vårdnads- eller umgängesavtal. Även vid samarbetsamtal måste barnets uppfattning utvärderas och beaktas på ett tydligare sätt än vad som nu sker.

I de fall föräldrarna inte kan enas avgörs vårdnads- eller umgängesfrågan av domstolen. Domstolen skall ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Jag är rädd för att bestämmelsens utformning, kan innebära att domstolen i praktiken underlåter att ta hänsyn till barnets vilja, med hänvisning till

att barnet inte är tillräckligt moget för att få sina åsikter beaktade. Å andra sidan är det naturligtvis svårt att ange några specifika åldersgränser för när barnets vilja skall tillmätas betydelse, eftersom barnets mognad är individuell.

Det är bra att barnet i de flesta fall kan komma till tals, utan att behöva höras inför rätten. Samtidigt tror jag att det är viktigt att de barn som är mogna och har en bestämd uppfattning i vårdnads- eller umgängesfrågan och som vill tala om sin åsikt direkt för domstolen, också får möjlighet att göra det. För att öka barnets inflytande ytterligare i vårdnads- och umgänges mål tror jag att domstolarnas kunskap om hur barn tänker och känner måste bli större. En lösning kanske kunde vara att låta vissa domstolar specialisera sig på de mål där barn är inblandade.

I de rättsfall jag studerat är det svårt att finna några gemensamma kriterier för när domstolarna anser att barnets vilja skall beaktas på ett avgörande sätt och när den inte skall det. Vidare tycker jag att domstolen i dessa mål ofta alltför lätt bortser från barnets önskemål. Även om det inte i praktiken går att införa speciella barn-domstolar är min förhoppning att befintliga domstolar i fortsättningen skall bli bättre på att beakta barnets vilja än vad hittills varit fallet.

Domstolen får besluta interimistiskt om vårdnaden eller umgänget, d v s besluta om vad som skall gälla fram till dess att frågan slutgiltigt har avgjorts. Hänsyn till barnets vilja skall tas även vid interimistiska beslut, men domstolen har inte samma skyldighet att inhämta upplysningar, som då frågan avgörs genom dom. Jag anser att det är tveksamt om barnets rätt att komma till tals verkligen beaktas i tillräcklig utsträckning i samband med det interimistiska beslutet. Med tanke på att det beslut som fattas interimistiskt ofta överensstämmer med det slutgiltiga avgörandet av frågan, anser jag att det är viktigt att barnet får möjlighet att komma till tals också vid interimistiska beslut.

Barn saknar talerätt även i mål om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge. Däremot får verkställighet inte ske mot barnets vilja, om barnet har fyllt 12 år eller har nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt (FB 21:5). Barnets rätt att komma till tals i frågor som rör verkställighet av avgöranden om vårdnad och umgänge är sämre än vid själva avgörandet av vårdnads- och umgängesfrågan. Framförallt gäller detta barn under 12 år, men även barn över 12 år kan få sin vilja obeaktad. Om domstolen anser att det är bäst för barnet, kan verkställighet ske även om barnet motsatt sig det. Nuvarande regler i FB 21 kap bedömer jag därför inte uppfylla de krav som anges i art 12 i Barnkonventionen. Reglerna bör därför ses över och tillföras ett tydligare barnperspektiv. Ett annat skäl till att se över reglerna är, att det ofta kan förflyta ganska lång tid mellan tingsrättens avgörande av vårdnads- eller umgängesfrågan och länsrättens verkställighetsavgörande. Barnet har blivit äldre och även om det inte hade någon uppfattning tidigare kan det ha det nu, alternativt kan barnet ha ändrat uppfattning i frågan.

Barnombudsmannen har gjort en undersökning av 50 slumpvis utvalda länsrättsdomar åren 1991-1994. I undersökningen framkom att även i de fall barnet fyllt 12 år, var det en stor del av avgörandena som varken redovisade eller beaktade

barnets vilja. Domstolarnas bristande intresse av att utröna barnets vilja finner jag vara mycket märkligt. När domstolen inte ens tar reda på barnets uppfattning i frågan, handlar de i strid med vad som anges i FB 21:5. Det är naturligtvis inte acceptabelt att domstolarna väljer att kringgå de regler som finns, om att ge barnet en rätt att komma till tals. Som jag påpekade ovan anser jag att reglerna i FB 21 kap bör ses över, eftersom de inte uppfyller Barnkonventionens art 12.2, om att barnet har rätt att komma till tals i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet. Resultatet av BO:s undersökning gör mig dock oroad, eftersom den tyder på att det inte endast räcker med att stifta lagar, för att barnets vilja i praktiken skall beaktas av domstolarna.

Frågor om barnets talerätt och barnets rätt att i övrigt komma till tals uppkommer också i mål om faderskap, mål om underhållsbidrag, förmynderskapsärenden, adoptionsärenden, samt namnärenden.

I faderskapsmål har barnet ställning som part. Barnets intressen tas tillvara av socialnämnden i samband med att den försöker utreda vem som är far till barnet. Med tanke på den många gånger tekniska karaktär fastställande av faderskap har, anser jag att det inte behöver införas någon särskild regel om att barnets åsikter i frågan skall tillmätas betydelse.

Barnet har i mål om underhållsbidrag ställning som part, men saknar processbehörighet. Enligt praxis har emellertid barnets talerätt inskränkts, genom att föräldrar som tvistar om vårdnaden, som parter har möjlighet att föra talan i vårdnadsmålet om underhåll till barnet. Regeringen har trots denna otillfredsställande utveckling inte ansett att reglerna behöver förtydligas. Jag finner deras inställning egendomlig och anser att de bör se över frågan på nytt.

Barn under 16 år saknar talerätt i ärenden angående förmynderskap, godmanskap och förvaltarskap. Barn som fyllt 16 år har emellertid viss talerätt. Jag kan inte se någon anledning till varför barn inte skall ha en rätt att komma till tals också i dessa frågor.

I adoptionsärenden saknar barnet talerätt. Den som fyllt 12 år får dock inte adopteras utan eget samtycke. För ett lite äldre barn kan en adoption vara en mycket ingripande händelse och barnet kanske är negativt inställd till adoptionen. Jag tycker därför att det är bra att det införts en bestämmelse om att domstolen skall ta hänsyn till barnets vilja. Bestämmelsen ger dessutom de barn som inte fyllt 12 år större rätt att komma till tals, förutsatt att domstolen lyssnar till vad barnet har att säga.

Barnet har i namnärenden ställning som part, men saknar processbehörighet. Även om byte av namn inte har samma ingripande effekt för barnet som t ex en vårdnadstvist, kan det ändå vara av stor personlig vikt för barnet. Det är därför bra att domstolen numera skall ta hänsyn till barnets vilja vid namnbyte. Barnets vilja skall tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad. För att barnet verkligen skall få sina åsikter beaktade är det av vikt, att domstolen inte undviker frågan med hänvisning till barnets bristande mognad.

I mål och ärenden enligt SoL och LVU har barn som fyllt 15 år talerätt och processbehörighet. Barn under 15 år har också talerätt, men de saknar processbehörighet. Jag är förvånad över att trots barnets talerätt, har det i praxis visat sig att barn vid omhändertaganden snarare ges sämre möjligheter att få sin vilja beaktad, än vid överföring av vårdnad enligt FB. Barnets rätt att i övrigt komma till tals har år 1998 stärkts genom införandet av bestämmelsen att när en åtgärd rör ett barn skall barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas. Min förhoppning är att detta resulterar i, att barnets vilja beaktas i större utsträckning än vad som hittills varit fallet.

När det gäller barnets rätt att komma till tals i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet, anser jag att berörda domstolar och socialsekreterare har ett stort ansvar att se till, att barnets åsikter verkligen blir kända och beaktade. Det är också av stor vikt att domstolarna inte hänvisar till barnets bristande ålder och mognad lika lätt som hittills synes varit fallet. En del av problemet tror jag bottnar i, bristande kunskap och förståelse för hur barn tänker, känner och resonerar.

Barns och ungdomars rätt till delaktighet och inflytande i samhället är en mycket viktig rättighet. För att barn och ungdomar skall bli demokratiska vuxna, krävs att de successivt får lära sig att delta i och fatta demokratiska beslut. Det går inte att stänga ute barn och ungdomar från delaktighet och inflytande i samhället, för att sedan vid en viss tidpunkt i deras liv förvänta sig att de skall vara vuxna och ta fullt ansvar.

Många av de frågor som rör barn och ungdomar, beslutas på kommunal nivå. Därför är det främst i kommunerna, som man måste finna former som gör det möjligt för barn och ungdomar att vara med och påverka. Det borde naturligtvis vara självklart att barn och ungdomar får komma med förslag om hur lekplatser, fritidsgårdar och skola skall utformas. I de flesta kommuner finns det emellertid en hel del kvar att göra, innan ansvariga politiker ser det som en självklarhet att göra barn och ungdomar delaktiga i beslut som rör dem. Det är först när landets samtliga kommuner låter barn och ungdomar delta aktivt i frågor som rör dem, som Sverige kan anses uppfylla de krav som ställs i art 12.1 Barnkonventionen. Om kommunerna inte på frivillig väg låter barn och ungdomar bli delaktiga, anser jag att någon form av lagstiftning bör övervägas.

För att barn i realiteten skall kunna utöva sin rätt att uttrycka åsikter, måste vi vuxna respekterar denna rätt. Det är inte tillräckligt med lagstiftning, utan det krävs dessutom informationskampanjer till allmänheten och utbildning för personal som kommer i kontakt med barn, t ex domare, poliser, lärare och socialsekreterare. Även föräldrar behöver information och utbildning om att barn har rätt att komma till tals i alla frågor som rör dem. Barnen själva behöver också information om sina rättigheter, samt träning i att uttrycka sina åsikter.

Till sist vill jag påpeka att vi vuxna i vår strävan att ge barnen en rätt att komma till tals i alla frågor som rör dem, inte får glömma bort att låta barnen vara just barn. Deras rättigheter får inte bli en börda för dem, endast en tillgång.

Källförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop 1979/80:1
Prop 1981/82:156
Prop 1981/82:168
Prop 1989/90:28
Prop 1990/91:8
Prop 1993/94:135
Prop 1993/94:251
Prop 1994/95:224
Prop 1996/97:109
Prop 1996/97:124
Prop 1997/98:7

Statens offentliga utredningar

SOU 1948:27
SOU 1978:10 Barnets rätt 1
SOU 1979:63 Barnets rätt 2
SOU 1987:7 Barnets rätt 3
SOU 1994:139 Ny socialtjänstlag
SOU 1995:79 Vårdnad, boende, umgänge
SOU 1996:22 Inflytande på riktigt - Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar
SOU 1996:111 Bevakad övergång - Åldersgräns för unga upp till 30 år
SOU 1997:71 Politik för unga
SOU 1997:116 Barnets bästa i främsta rummet
SOU 1997:121 Skolfrågor - Om skola i en ny tid
SOU 1998:97 Gör barn till medborgare
SOU 1999:65 Barnombudsmannen - företrädare för barn och ungdomar

Departementsserien

Ds 1989:52 Vårdnad och umgänge
Ds 1994:85 Barnets rätt att komma till tals

Utskottsbetänkanden

LU 1990/91:13

Socialstyrelsens publikationer

Vårdnad och umgänge, Allmänna råd från Socialstyrelsen 1985:2
Barnet i rättsprocessen, SoS-rapport 1995:21

Barnombudsmannens publikationer

Tänk om, Rapport från barnens myndighet, 1996
Ett steg framåt, En handbok om Barnkonventionen för kommuner och landsting, 1998

Litteratur

Appelberg, G, Barnet och rätten, del II, Holms Gårds tryckeri, 1985
Bramstång, G, Sociallagstiftningen En kommentar, Norstedts, 1985
Jacobsson, U, Ett barns rättigheter, Askild & Kärnekull, 1978
Norström, C, & Thunved, A, Nya sociallagarna, elfte upplagan, Norstedts, 1998
Schiratzki, J, Vårdnad och vårdnadstvister, Norstedts, 1997
Walin, G, Föräldrabalken och internationell föräldrarätt, fjärde upplagan, 1986
Wetter, I, Barnet och rätten, del 1, Akademitryck, 1986

Övrigt

Läroplan för grundskolan, 1969
Läroplan för grundskolan, 1980

Rättsfall

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1970 s 347
NJA 1975 s 543
NJA 1981 s 753
NJA 1981 s 1225
NJA 1982 s 376
NJA 1983 s 170

NJA 1988 s 448
NJA 1989 s 19
NJA 1992 s 93
NJA 1992 s 666
NJA 1994 s 128
NJA 1995 s 398

Rättsfall från hovrätterna

RH 1986:148
RH 1992:78

Rättsfall från Regeringsrätten

RR 2095/79

Rättsfall från kammarrätterna

KRJ 3660/79
KRJ 4052/79

Justitieombudsmannens beslut

JO 544/76
JO 689/76
JO 1983-84, s186

